

V. NEKROLOGI

PROFESOR DR, DR H.C. ZBIGNIEW RADWAŃSKI (1924-2012)

Profesor Zbigniew Radwański odszedł od nas niespodziewanie i na zawsze 20 grudnia 2012 r. Na biurku Profesora pozostały materiały do prowadzonych pod Jego kierunkiem prac nad nowym Kodeksem cywilnym, notatki dotyczące pilnych zadań, które zamierzał wykonać w najbliższych tygodniach. Aktywność naukowa i organizacyjna Profesora była niezwykła i stała. Budziła powszechny szacunek i podziw, oddziaływała mobilizująco na otoczenie. Jej kres to smutna konieczność. Z ogromnym żalem, poruszeni nagłą i bolesną stratą, pożegnaliśmy Profesora Zbigniewa Radwańskiego 2 stycznia 2013 r., podczas żałobnego posiedzenia Senatu UAM i Rady Wydziału Prawa i Administracji w Westybulu Auli Uniwersyteckiej. Ceremonia pogrzebowa odbyła się tego samego dnia na cmentarzu Górczyńskim w Poznaniu.

Profesor Zbigniew Radwański, wybitny prawnik, autorytet w dziedzinie prawa prywatnego, był współtwórcą współczesnej polskiej cywilistyki, najznamienitszym przedstawicielem poznańskiej szkoły prawa cywilnego.

Wielkie są zasługi Profesora dla nauki polskiej i dla społeczności akademickiej, w obszarze legislacji i kształtowania kultury prawnej społeczeństwa. Swą działalnością zawodową, która trwała ponad sześćdziesiąt lat i obfitowała w stanowiska kierownicze, wpisał się w historię funkcjonowania wielu instytucji, zwłaszcza Wydziału Prawa i Administracji UAM, Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Polskiej Akademii Nauk, Rady Legislacyjnej przy Prezesie Rady Ministrów, Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego przy Ministrze Sprawiedliwości, kilku wydawnictw naukowych.

Imponująco przedstawia się dorobek naukowy Profesora, na który składa się ponad trzysta publikacji, w tym liczne obszernie opracowania w postaci książek i części prac zbiorowych, należące do klasyki literatury cywilistycznej, uznawane za dzieła znakomite.

W niniejszym szkicu można jedynie zarysować ważniejsze etapy życia i kierunki działalności Profesora, jako człowieka nauki oddanego pracy dla dobra ogółu.

Profesor Zbigniew Radwański urodził się 31 sierpnia 1924 r. w Chojnicach na Pomorzu. W dzieciństwie stracił matkę. Ojciec Mieczysław był notariuszem. W okresie okupacji, rozdzielony z ojcem, przebywał w różnych miejscowościach na terenie Generalnej Guberni. Był to czas, gdy ciężko pracował fizycznie, nie zaniedbywał jednak nauki. Po powstaniu warszawskim został deportowany z Warszawy i skierowany do pracy przymusowej w tartaku, w Policach k. Szczecina. Po zakończeniu wojny wrócił do Chojnic i kilka miesięcy był zatrudniony w straży pożarnej. We wrześniu 1945 r. zdał egzamin maturalny w liceum humanistycznym w Stargardzie Gdańskim. W tym samym roku podjął studia prawnicze na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego, które ukończył w 1948 r. Od 1 września 1949 r. pracował jako młodszy asystent w Katedrze Historii Państwa i Prawa Polskiego na tymże Wydziale i kontynuował prowadzone już w czasie studiów badania historyczne.

Fot. J. Giedrys

Pod opieką naukową kierującego Katedrą prof. dr. Zdzisława Kaczmarczyka, historyka prawa, przygotował rozprawę doktorską o prawach kardynalnych w Polsce, obronioną w 1950 r., opublikowaną w 1952 r. Bezpośrednio po studiach odbył aplikację sądową, zakończoną w 1950 r. egzaminem sędziowskim. Ważnym wydarzeniem w życiu prywatnym było zawarcie przez Zbigniewa Radwańskiego w 1950 r. związku małżeńskiego z Panią Urszulą Połomską, lekarzem pediatrą, hematologiem, która w swej karierze zawodowej uzyskała tytuł profesora nauk medycznych, a której prace i osiągnięcia niezwykle cenił. Syn Państwa Radwańskich, Michał, jest prawnikiem.

Dla rozwoju naukowego Profesora Zbigniewa Radwańskiego, wówczas młodego doktora praw, rok 1950 okazał się przełomowy z racji przejścia do kierowanej przez prof. dr. Alfreda Ohanowicza Katedry Prawa Cywilnego. Zmienił wtedy przedmiot swych głównych zainteresowań badawczych na prawo cywilne i przygotował rozprawę habilitacyjną z tej dziedziny, na temat zadośćuczynienia pieniężnego za szkodę niemajątkową. Monografia ta stanowiła podstawę do uzyskania w 1955 r. stopnia naukowego docenta (została wydana w 1956 r.). Profesora Ohanowicza, znakomitego cywilistę, uważał za swego Mistra. Po latach opracował obszerną biografię *Alfred Ohanowicz. Ojciec poznańskiej cywilistyki* (Poznań 2006); zadbał też o opublikowanie jego prac naukowych w jednym zbiorze (C. H. Beck, Warszawa 2007). W 1954 r. zdał egzamin adwokacki, po trzyletniej aplikacji. Obydwie aplikacje – sądowa i adwokacka – były elementem doskonalenia zawodowego, ale także rodzajem zabezpieczenia na wypadek, gdyby pracy naukowej, którą traktował priorytetowo, nie mógł na Uniwersytecie realizować. Szczęśliwie okoliczności tak się ułożyły, że swoją działalność Profesor Radwański związał trwale i owocnie z Wydziałem Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (nazwy uczelni i wydziału były zmieniane). Tutaj rozwinął obejmującą nowe pola badawcze twórczość naukową, pełnił rozliczne funkcje powierzane w drodze wyboru, jak i nominacji.

Dalsze osiągnięcia naukowe, wśród nich monografia z 1961 r. o najmie mieszkań w świetle publicznej gospodarki lokalami i monografia z 1977 r. poświęcona teorii umów, ugruntowały Jego pozycję w świecie nauki, jako wybitnego cywilisty. W 1964 r. otrzymał tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego, a w 1977 r. – profesora zwyczajnego.

Swoją wiedzę prawniczą poszerzał, odbywając staże naukowo-badawcze w zagranicznych ośrodkach naukowych: na Uniwersytecie w Paryżu (1957-1958), w Instytucie Maxa Plancka w Hamburgu i w Monachium (1978 r.). Prowadził badania i wykłady na Uniwersytetach we Freiburgu (1988 r.), Berlinie, Bonn, Mnster (1987 i 1990 r.). Utrzymywał żywe kontakty naukowe także z innymi ośrodkami uniwersyteckimi w Europie. Profesor bardzo cenił wyjazdy studyjne do zagranicznych instytucji naukowych, zachęcał do tego współpracowników i uczniów. Uważał, że do rozwoju naukowego jest niezbędne korzystanie z obcych źródeł, pielęgnowanie więzi z uczonymi z innych krajów. Dzięki kontaktom Profesora na Wydziale Prawa i Administracji UAM z początkiem lat siedemdziesiątych zostały zorganizowane pierwsze pobyty młodych naukowców i studentów we Francji (w Grenoble).

Długa jest lista stanowisk i funkcji Profesora Zbigniewa Radwańskiego sprawowanych na macierzystej uczelni. W latach 1956-1957 był przewodniczącym Związkowej Organizacji Zakładowej UAM Związku Zawodowego Nauczycielstwa Polskiego, wybranym przez społeczność akademicką. Należał do organizatorów i był pierwszym kierownikiem Zaocznego Studium Administracji, utworzonego na Wydziale Prawa UAM z początkiem lat sześćdziesiątych. Pełnił funkcję prodziekana (1965-1966), a po niej dziekana Wydziału Prawa, przez dwie kadencje (1966-1972). Został dyrektorem Instytutu Prawa Cywilnego (1969-1974). Dwukrotnie był członkiem Senatu UAM, jako delegat Rady Wydziału Prawa i Administracji (w latach sześćdziesiątych i w okresie 1981-1982). Kierował Katedrą Prawa Cywilnego (1981-1982), następnie był kierownikiem Zakładu Prawa Rodzinnego w Katedrze Prawa Cywilnego. W latach 1991-1993 zajmował stanowisko kierownika Katedry Prawa Cywilnego i Handlowego. Zwieńczeniem uniwersyteckiej kariery Profesora Zbigniewa Radwańskiego było sprawowanie godności Rektora Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza (1982-1984). Podjął się tego zadania w trudnych latach stanu wojennego, po uzyskaniu poparcia dziekanów wszystkich wydziałów Uniwersytetu. To zaufanie było niezbędne wobec ogromnych problemów i zagrożeń, jakim w warunkach stanu wojennego musiała stawiać czoło uczelnia – jej pracownicy i studenci. Objęcie stanowiska Rektora i dalsze działania wymagały od Profesora ogromnej odwagi i były przejawem odpowiedzialności, jako konsekwencji szacunku i uznania, którym cieszył się w środowisku uniwersyteckim. Profesor Radwański bardzo umiejętnie wywiązał się z przyjętych obowiązków. Decydował pragmatycznie, a wielu studentów i pracowników Uniwersytetu zawdzięczało Mu skuteczną ochronę przed działaniami podejmowanymi przez aparat stanu wojennego. Bywało, że

musiał stawiać na szali cały swój autorytet, groził dymisją. Społeczność akademicka doceniała rozważne i konsekwentne decyzje ówczesnego rektora, jego determinację w działaniach na rzecz uczelni. Po latach Profesor podkreślał, że był to jego obowiązek.

Krótko przed objęciem urzędu rektorskiego Profesor otrzymał nominację na stanowisko redaktora naczelnego „Ruchu Prawniczego, Ekonomicznego i Socjologicznego”, najstarszego uczelnianego czasopisma naukowego. Prowadził je w latach 1982-1990. Pomimo początkowych trudności w związku z nastaniem stanu wojennego „Ruch” pod kierownictwem Profesora Radwańskiego zachował wysoki poziom naukowy i funkcjonował bez zakłóceń. Po zmianie na stanowisku redaktora naczelnego Profesor pozostał członkiem Komitetu Redakcyjnego RPEiS do 2006 r. Współpracował z czasopiśmami także w późniejszym czasie, gdy nie należał już do gremium redakcyjnego.

Nie szczędząc sił i z najwyższą starannością wypełniał Profesor swe obowiązki dydaktyczne nauczyciela akademickiego oraz w zakresie kształcenia młodych naukowców. Był znakomitym wykładowcą, a Jego seminaria magisterskie, chociaż stawiał studentom wysokie wymagania, cieszyły się zawsze dużym zainteresowaniem i uznaniem uczestników. Poczesne miejsce w nauczaniu prawa zapewniły Profesorowi Radwańskiemu Jego podręczniki, obejmujące problematykę części ogólnej prawa cywilnego oraz prawo zobowiązań. Służą one od wielu lat kształceniu studentów we wszystkich ośrodkach akademickich w Polsce. Podręcznik *Zarys części ogólnej prawa cywilnego* został wydany w 1979 r.; w 1986 r. ukazał się podręcznik *Prawo zobowiązań*. Następnie powstały nowe wersje podręczników, stale poszerzane i aktualizowane w związku ze zmianami stanu prawnego, a mianowicie: *Prawo cywilne – część ogólna* (I wyd. 1992 r., dotychczas jednaście wydań), *Zobowiązania – część ogólna* (I wyd. 1995 r., dotychczas dziesięć wydań), *Zobowiązania – część szczegółowa* (I wyd. 1996 r., dotychczas dziewięć wydań). W ostatnich latach podręczniki były opracowywane z udziałem współpracowników. Według powszechnej opinii walory tych podręczników, zwłaszcza zakres i metoda prezentacji materii, sprzyjają ich wykorzystaniu do celów wykraczających poza uniwersytecki proces dydaktyczny – są one wysoko cenione w środowisku naukowym, a także przez praktykę prawniczą.

Naukowa sława Profesora przyciągała do Niego wielu doktorantów i habilitantów. Znana była Jego gotowość do naukowej dyskusji, nieoceniona w relacjach Mistrz–uczeń. Profesor był tolerancyjny wobec cudzych poglądów, odnosił się przychylnie do nowych koncepcji. Zawsze jednak wymagał rzetelnej pracy, której wzorem mogły być Jego dokonania. Działalność naukowa Profesora wywarła znaczący wpływ na formację intelektualną liczego grona cywilistów młodszego pokolenia, zwłaszcza w środowisku poznańskim, a także szczecińskim, gdańskim i warszawskim. Wypromował dziesięciu doktorów, z których większość została profesorami. Jest znamienne, że twórczość Profesora Radwańskiego od lat w istotnej mierze kształtuje umysły i postawy badawcze osób, i to nie tylko młodych, zajmujących się naukowo prawem cywilnym.

Poza macierzystą uczelnią Profesor działał aktywnie w ramach struktur Polskiej Akademii Nauk. Do Jego zasług należy zorganizowanie poznańskiego Oddziału Instytutu Państwa i Prawa PAN i kierowanie tym Oddziałem (1973-1982), a następnie kierowanie Zespołem Prawa Rodzinnego tej placówki (do 1990 r.). Nauka prawa rodzinnego zawdzięcza Profesorowi stworzenie w Poznaniu od podstaw ośrodka naukowego, którego badacze i współpracownicy rozwijają obecnie ten dział prawa cywilnego na wielu polskich uczelniach. Prowadzone wówczas przez Profesora seminarium doktorskie integrowało przez wiele lat środowisko uniwersyteckie oraz Instytutu Nauk Prawnych PAN.

W latach 1980-1996 Profesor brał udział w pracach Komitetu Nauk Prawnych PAN, w tym jako zastępca przewodniczącego, następnie przewodniczący Komitetu Nauk Prawnych PAN (od 1993 r.).

Wyrazem uznania dla naukowej pozycji Profesora był Jego wybór w 1986 r. na członka korespondenta PAN, a w 1991 r. – na członka rzeczywistego PAN. W latach 1993-1995 Profesor Zbigniew Radwański uczestniczył w najwyższych władzach tej instytucji, sprawując urząd wiceprezesa PAN.

Z biegiem lat poszerzał się zakres pozauniwersyteckich zadań Profesora. Do już odnotowanych dołączyły wymagające wielkiego zaangażowania funkcje w organach doradczych rządu, związane z procesem tworzenia prawa. Profesorem Zbigniew Radwański przez wiele lat przewodniczył Radzie Legislacyjnej przy Prezesie Rady Ministrów (1986-1992), następnie był członkiem Prezydium Rady Legislacyjnej (1994-1998). W 1987 r. został wiceprzewodniczącym Komisji do spraw Reformy Prawa Cywilnego i przewodniczącym Sekcji Prawa Cywilnego Materialnego. W 1997 r. z nominacji Prezesa Rady Ministrów objął funkcję Przewodniczącego Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego przy Ministrze Sprawiedliwości i pełnił ją do 2010 r. Pozostał członkiem KKPC do końca swych dni, przewodniczył kilku zespołom problemowym, przygotowującym przepisy do nowego Kodeksu

cywilnego. Znaczący jest wkład Profesora w dzieło reformy polskiego prawa, zwłaszcza w okresie, gdy kierował pracami KKPC, kiedy to dla doskonalenia dziedziny prawa prywatnego (materialnego i procesowego) podejmował szeroko zakrojone działania. Ponadto, biorąc udział w kształtowaniu regulacji prawnych z tego zakresu, stał się współtwórcą współczesnego prawa cywilnego.

Do wielu absorbujących zajęć należało sprawowanie przez Profesora Zbigniewa Radwańskiego funkcji redaktora naczelnego kilku zaśluzonych dla nauki i praktyki prawniczej czasopism. Wcześniej była już mowa o redagowaniu „Ruchu Prawniczego, Ekonomicznego i Socjologicznego” (1982-1990). A oto kolejne, w których pełnił tę funkcję: „Przegląd Legislacyjny” (1998-2006), „Orzecznictwo Sądów Polskich” (1997-2012), „Studia Prawa Prywatnego” (2006-2012). Profesor uczestniczył także w pracach komitetów redakcyjnych „Państwa i Prawa” i „Monitora Prawniczego”. Był redaktorem wielu prac zbiorowych oraz zbioru przepisów prawnych „Polskie ustawy”, wyd. C. H. Beck (od 1993 r.).

Podejmując próbę omówienia twórczości naukowej Profesora Zbigniewa Radwańskiego, należy wskazać, że Profesor rozpoczął badania naukowe w dziedzinie historii prawa, następnie zajmował się obowiązującymi współcześnie systemami prawnymi, a przez ostatnie lata na kierunek Jego badań wywierały wpływ prace nad tworzeniem projektów aktów normatywnych, w szczególności mające na celu wdrożenie prawa Unii Europejskiej i przygotowanie nowego Kodeksu cywilnego. Trzeba też podkreślić, że w dobie wąskich specjalizacji twórczość tę wyróżniała wszechstronność zainteresowań badawczych Profesora – są nimi objęte instytucje prawne należące do wszystkich kodeksowych działów prawa cywilnego: części ogólnej prawa cywilnego, prawa rzeczowego, prawa zobowiązań, prawa spadkowego i prawa rodzinnego.

Okres intensywnych badań historycznych był krótki, a podstawowy ich rezultat stanowi wspomniana już rozprawa doktorska opublikowana w postaci monografii *Prawa kardynalne w Polsce*, PTPN, Poznań 1952. Książka ta pozostaje ciągle w naukowym obiegu, jako jedyne obszerne opracowanie tematu. W późniejszych latach Profesor wracał jeszcze do analiz historycznych, w szczególności jest współautorem dzieła zbiorowego *Historia państwa i prawa Polski 1919-1939*, opublikowanego przez PWN w 1968 r., jednakże Jego twórczość zdominowały inne zagadnienia.

W badaniach nad prawem współczesnym podejmował tematy doniosłe i aktualne, o istotnym teoretycznym i praktycznym znaczeniu. Korzystał z osiągnięć prawnoznawstwa i innych nauk humanistycznych, szeroko stosował analizy prawnoporównawcze. Odwaga intelektualna, solidny warsztat naukowy, zwięzłość i precyzja wypowiedzi przy pogłębionym ujęciu materii to ważniejsze cechy twórczości naukowej Profesora. Zawsze podkreślał, że należy do przedstawicieli pozytywizmu prawniczego, ale wskazywał również na potrzebę uwzględniania powszechnie akceptowanych w społeczeństwie wartości moralnych, również wtedy gdy nie są opatrzone sankcjami prawnymi.

W pierwszym okresie pracy naukowej w obszarze prawa cywilnego Profesor zajął się problematyką dóbr osobistych i ich ochrony. Ma ona obecnie w Polsce bardzo bogatą literaturę, a jedną z cenniejszych pozycji jest monografia Profesora Radwańskiego *Zadośćuczynienie pieniężne za szkodę niemajątkową. Rozwój i funkcja społeczna*, Poznań 1956. W tej wspaniale udokumentowanej rozprawie podważał dość powszechną wówczas tezę o niezgodności kompensacji pieniężnej za uszczerbek natury niemajątkowej z systemem wartości określanym mianem socjalistycznego. Stosując śmiało i zręczną argumentację, którą wspierały gruntowne badania historyczno-porównawcze, przyczynił się najpierw do zmiany judykatury, a w perspektywie kodeksowej – do kształtowania regulacji prawnej dotyczącej majątkowej ochrony dóbr osobistych. Tematykę ochrony dóbr osobistych podejmował później wielokrotnie w artykułach oraz głosach do orzeczeń Sądu Najwyższego. Szczególne znaczenie ma opracowanie dotyczące koncepcji praw podmiotowych osobistych (RPEiS 1988, z. 2).

Kolejnym obszarem zainteresowań naukowych Profesora były instytucje z zakresu prawa rzeczowego i obligacyjnego. Należy tu wskazać publikacje poświęcone odrębnej własności lokali (SC 1968, t. XI; RPEiS 1968, z. 2), a także dotyczące najmu lokali, przy czym monografia *Najem mieszkań w świetle publicznej gospodarki lokalami*, PWN, Warszawa 1961, stanowi najwybitniejsze osiągnięcie w tej dziedzinie. W piśmiennictwie prawniczym z uznaniem spotkały się poglądy Profesora w sprawie klasyfikacji praw rzeczowych i obligacyjnych oraz wyróżnienia kategorii zobowiązań realnych.

Niewątpliwie jednak najbardziej doniosłe są ustalenia Profesora Radwańskiego wynikające z analizy zagadnień należących do teorii prawa zobowiązań, teorii prawa cywilnego i ogólnej teorii prawa. Jak często podkreślał, to analizy stosunków obligacyjnych stanowiły podstawę rozwoju teorii prawa cywilnego, która pozostawała zawsze w ścisłej więzi z ogólną teorią prawa. W tych za-

zbiegających się obszarach prawa zobowiązań i części ogólnej prawa cywilnego fundamentalne znaczenie mają dwie publikacje. Pierwszą z nich jest *Teoria umów*, PWN, Warszawa 1977. Bez znajomości tej monografii, w której Autor prezentuje świeże spojrzenie na kluczowe instytucje prawa cywilnego, nie da się obecnie napisać poprawnie pracy naukowej z dziedziny prawa kontraktów. Publikacja zawiera wiele cennych analiz w przedmiocie podstaw prawnych związania stron zawierających umowę, pojęcia oświadczenia woli, czynności prawnej i umowy, swobody kontraktowania, reguł ustalania skutków prawnych umowy, typologii umów. Kwestie te były później rozwijane przez Profesora Radwańskiego w innych opracowaniach. Druga istotna publikacja to *Wykładnia oświadczeń woli składanych indywidualnym adresatom*, Ossolineum 1992, jedyna w polskiej literaturze monografia na ten temat. Dla uzasadnienia swych tez Autor sięgał do analiz prawnoporównawczych, czerpał z osiągnięć semiotyki i socjolingwistyki. Praca powstała bezpośrednio po zmianach społeczno-gospodarczych w naszym kraju, w obliczu których Profesor dostrzegał pilną potrzebę przystosowania polskiego systemu prawnego do standardów właściwych w warunkach gospodarki rynkowej. Dawał temu wyraz między innymi we wskazanej monografii.

Prace Profesora Zbigniewa Radwańskiego, już wymienione oraz inne, często miały charakter pionierski. Wytyczały cywilistom kierunki badań, są dla tych badań punktem odniesienia. Jednym z przykładów określonej tu cechy twórczości Profesora może być artykuł poświęcony leasingowi, opublikowany w ZNUJ 1973, z. 1, a więc kilkanaście lat przed rozwojem tej instytucji prawnej w Polsce. Zachowały doniosłość Jego wnikliwe rozważania o zobowiązaniach trwałych (ciągłych) na tle Kodeksu cywilnego (SC 1969, t. XIII-XIV), a także uwagi o umowach mieszanych (ZNUJ 1985, z. 41). Spośród opracowań poświęconych umowom nazwanym należy wyróżnić teksty dotyczące poręczenia, w tym wydany w 1994 i 1996 r. wzorowy, zwięzły komentarz do przepisów Kodeksu cywilnego normujących umowę poręczenia. Rozwinięciem tematu wykładni oświadczeń woli było studium dotyczące wykładni testamentów (KPP 1993, z. 1).

Ukoronowaniem prac badawczych w obszarze części ogólnej prawa cywilnego i prawa zobowiązań były opracowania Profesora Radwańskiego zamieszczane w cieszących się wielkim uznaniem środowiska prawniczego zbiorowych publikacjach systemowych, mianowicie w tomach *Systemu prawa cywilnego*, wyd. Ossolineum (t. III, cz. 2, 1976; t. III, cz. 1, 1981; t. I, 1985), a w ostatnim dziesięcioleciu – w *Systemie prawa prywatnego*. Ta ostatnia publikacja jest największym przedsięwzięciem edytorskim PAN i wydawnictwa C. H. Beck, a Profesor Zbigniew Radwański jako redaktor naczelny doprowadził do powstania w latach 2001-2012 prawie wszystkich spośród dwudziestu zamierzonych tomów tego monumentalnego dzieła. Poza tym, że kierował całością prac, przygotował kilkanaście rozdziałów wchodzących w skład poszczególnych tomów.

Zawarte w każdym z *Systemów* teksty autorstwa Profesora Radwańskiego są lekturą obowiązkową badaczy prawa cywilnego. To one, wraz z publikacjami książkowymi, budowały i umacniały w sposób szczególnie pozycję naukową Profesora. Wyróżnia je nowatorskie ujęcie wielu zagadnień. We wspomnianych tomach *Systemu prawa cywilnego* omawiał między innymi problematykę treści i dokonywania czynności prawnych, powstania zobowiązań, przygotowania i zawarcia umowy, przedstawił analizę licznych instytucji z zakresu części szczególowej zobowiązań. Z kolei w *Systemie prawa prywatnego* znajdujemy zarówno rozwinięcie niektórych spośród tych tematów, jak i obszernie opracowanie innych, w szczególności uwagi dotyczące systematyki prawa prywatnego, norm i przepisów prawa cywilnego, stosowania i wykładni prawa cywilnego. Rozważania Autora objęły szerokie spektrum zagadnień odnoszących się do czynności prawnych, w tym kwestie związane ze składaniem i wykładnią oświadczeń woli (określenie reguł wykładni „obiektywnej”), typologią czynności prawnych, treścią i formą czynności prawnej. We wskazanych opracowaniach, podobnie jak w wielu innych, uwidacznia się istotna cecha twórczości Profesora Radwańskiego: kultywowanie relacji pomiędzy teorią prawa cywilnego a ogólną teorią prawa. Dobitym tego przykładem jest uwzględnianie na płaszczyźnie cywilistycznej koncepcji znakomitych współczesnych teoretyków prawa (zwłaszcza prof. dr. Zygmunta Ziemińskiego), które legły u podstaw sformułowania pojęcia czynności prawnej jako skonstruowanej przez system prawny czynności konwencjonalnej podmiotu prawa cywilnego, wyznaczającej, co najmniej w podstawowym zakresie, jej skutki prawne. Szczególnie cenne są też przedstawione w *Systemie prawa prywatnego* rezultaty badań poświęconych stosowaniu i wykładni prawa cywilnego, prowadzonych wspólnie z teoretykiem prawa prof. dr. hab. Maciejem Zielińskim.

Odrębny nurt w twórczości naukowej Profesora Zbigniewa Radwańskiego wyznaczają publikacje dotyczące zawsze Mu bliskiej problematyki prawa rodzinnego. Do tego zakresu należą prace łączące kwestie rodzinnoprawne z zagadnieniami prawa lokalowego (z 1976 i 1979 r.), prace, w których

zajmował się metodologią badań nad prawem rodzinnym (z 1980 r.), zagadnieniami kodyfikacyjnymi prawa rodzinnego (z 1983 i 1985 r.), pojęciem i funkcją „dobra dziecka” w polskim prawie rodzinnym i opiekuńczym (SC 1981, t. XXXI). Należy wskazać opracowanie o pionierskim znaczeniu, zawierające analizę stanowiska prawnego dziecka poczętego w następstwie sztucznego zapłodnienia matki (z 1979 r.), interesujące studium na temat imienia dziecka (z 1988 r.). Trzeba też pamiętać o zasługach Profesora dla rozwoju nauki prawa rodzinnego, których przysparzało kierowanie pracami doktorskimi i opieka przy opracowywaniu rozpraw habilitacyjnych, jakie powstały w ramach wspomnianego już wcześniej seminarium naukowego, w okresie gdy kierował utworzonym przez siebie Zespołem Prawa Rodzinnego w poznańskim Oddziale Instytutu Państwa i Prawa PAN.

Z działalnością naukową łączyła się ściśle aktywność Profesora na polu legislacyjnym, której apogeum przypadło na czas dostosowywania prawa polskiego do standardów wyznaczonych aktami prawnymi Unii Europejskiej. Najpierw, w myśl wymagań układu stowarzyszeniowego z 1991 r., a następnie, w związku z przystąpieniem Polski do UE 1 maja 2004 r., powstała konieczność wdrażania unormowań unijnych według zasad obowiązujących państwa członkowskie. W realizacji tych zadań, stwarzających wiele problemów prawnych, ogromne są zasługi Profesora Zbigniewa Radwańskiego, pełniącego w tym trudnym czasie kierownicze funkcje kolejno w Radzie Legislacyjnej i w Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego. Swoje badania naukowe w znacznej mierze podporządkował wówczas celom związanym z tworzeniem projektów nowych regulacji i modyfikacją tych istniejących. Niezależnie od udziału w „bieżącym naprawianiu prawa” inspirowanym aktualnymi potrzebami społeczno-gospodarczymi, Profesor był przekonany o konieczności podjęcia wysiłku opracowania nowego Kodeksu cywilnego. Podobne stanowisko zajęła Rada Legislacyjna w raporcie z 2006 r., co przyczyniło się do rozpoczęcia przez KKPC stosownych działań. Powstała wówczas pod redakcją Profesora Zbigniewa Radwańskiego, jako przewodniczącego KKPC, *Zielona Księga – optymalna wizja Kodeksu cywilnego w Rzeczypospolitej Polskiej* (wyd. Ministerstwa Sprawiedliwości, Warszawa 2006), dokument, w którym przedstawiono założenia projektowanej regulacji. Kierując całością przedsięwzięcia, Profesor był także nadzwyczaj aktywnym uczestnikiem prac wielu zespołów problemowych KKPC powołanych z Jego inicjatywy do przygotowania przepisów regulujących poszczególne instytucje nowego kodeksu. Jako rezultat pierwszego etapu prac została opublikowana *Księga pierwsza Kodeksu Cywilnego – projekt z uzasadnieniem* (C. H. Beck, Warszawa 2009), zawierająca przepisy z zakresu części ogólnej prawa cywilnego. Nie doszło, jak dotąd, do opublikowania projektów kolejnych ksiąg; stopień zaawansowania prac nad tymi projektami jest zróżnicowany. Chociaż nowy Kodeks cywilny nie jest gotowy, to nie ulega wątpliwości, że w dalszych pracach będą przydatne zarówno wspomniane publikacje, powstałe pod redakcją Profesora, jak i inne teksty o charakterze przygotowawczym, autorstwa Profesora, czy też liczne grona współpracowników, którym kierował. Materiały te, na przykład opracowania dotyczące struktury kodeksu, sformułowania przepisów, analizy poszczególnych instytucji, oceny eksperckie, które przygotował dotychczas Profesor, są Jego trwałym i godnym szacunku osiągnięciem, potwierdzającym trafność decyzji o tworzeniu nowego Kodeksu cywilnego.

Zasługi Profesora pozwalają mówić o Nim jako o czołowej osobistości w świecie nauki. Był uczonym, który w sposób znaczący przyczynił się do rozwoju nauki prawa cywilnego w Polsce poprzez swą działalność badawczą, twórczą i organizacyjną, który osiągnął wybitną pozycję w dziedzinie kształtowania prawa, sprawował odpowiedzialne funkcje w strukturach instytucji naukowych i rządowych. Wypełniając podejmowane zadania, był w swym postępowaniu zawsze wierny ślubowaniu doktorskiemu – o pracy nie dla zysku ani dla próżnej chwały, ale dla większego szerzenia prawdy.

Osiągnięcia i zasługi Profesora Zbigniewa Radwańskiego doceniała Jego macierzysta uczelnia – otrzymał wiele nagród i wyróżnień, wśród nich najwyższe wyróżnienie uczelniane: *Palmae Universitatis Studiorum Posnaniensis* w 1999 r. Także Uniwersytet Szczeciński wspaniale wyróżnił Profesora przez nadanie tytułu doktora *honoris causa* w 2007 r. Na wniosek Rady Wydziału Prawa i Administracji UAM Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego przyznał Profesorowi w 2011 r. nagrodę za wybitne osiągnięcia naukowe.

Profesor Zbigniew Radwański został uhonorowany wieloma orderami i odznaczeniami państwowymi. Do ważniejszych należą: Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1973), Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski (1981), Krzyż Komandorski z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski (1994), Krzyż Wielki Orderu Odrodzenia Polski (1997).

W 2011 r. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej uhonorował Profesora najwyższym polskim odznaczeniem – Orderem Orła Białego – w uznaniu znamienitych zasług dla rozwoju współczesnej polskiej cywilistyki, za wybitne osiągnięcia w pracy naukowej i znaczący wkład do praktyki

stanowienia i stosowania prawa oraz istotny udział w dostosowaniu polskiego systemu prawnego do prawa Unii Europejskiej. Wygłaszając podziękowanie podczas uroczystości na Zamku Królewskim w Warszawie, Profesor stwierdził, że „rozwój nauki twórczej i rzetelnej oraz edukacji, nie tylko efektywnej, lecz także przystosowanej do potrzeb społecznych, uznać należy za ważną drogę prowadzącą do kształtowania kultury polskiej oraz dobrobytu powszechnego”. Nakreślona w tych słowach perspektywa nadawała kierunek Jego ofiarnej działalności, której mogliśmy doświadczać przez wiele lat i za którą pozostajemy wdzięczni.

Adam Olejniczak, Janina Panowicz-Lipska

PROF. DR HAB. ALEKSANDER TOBIS (1932-2012)

W dniu 27 grudnia 2012 r. zmarł prof. dr hab. Aleksander Tobis, emerytowany profesor Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Z żalem i smutkiem Społeczność Uniwersytetu i Wydziału pożegnała swego profesora, współpracownika, kolegę i przyjaciela, pochowanego 3 stycznia 2013 r. na cmentarzu przy ul. Bluszczowej w Poznaniu.

Profesor dr hab. Aleksander Tobis urodził się 6 lutego 1932 r. w Kaźmierzu Wlkp. Jego rodzicami byli: Stanisław Tobis – nauczyciel i kierownik szkoły oraz Janina Tobisowa, z domu Jasicka – nauczycielka, którzy mieszkali w Kaźmierzu od 1925 r.

W okresie okupacji uczył się w ramach tajnego nauczania prowadzonego przez matkę. W kwietniu 1944 r. został przez władze niemieckie skierowany do pracy przymusowej, którą do 20 stycznia 1945 r. wykonywał w gospodarstwie rolnym, objętym przez niemieckiego rolnika po wysiedleniu z tego gospodarstwa polskiej rodziny. Od lutego do czerwca 1945 r. uczęszczał do szkoły podstawowej w Kaźmierzu. We wrześniu 1945 r. rozpoczął naukę w Państwowym Gimnazjum im. Księdza Piotra Skargi w Szamotułach, kontynuując ją od września 1949 r. w Państwowym Liceum Pedagogicznym (Seminarium Nauczycielskie) w Rogoźnie Wlkp., które ukończył w 1951 r. i jednocześnie otrzymał 3-letni nakaz pracy w szkolnictwie.

W lipcu i sierpniu 1951 r. był uczestnikiem kursu kierowników i wychowawców internatów, organizowanego w Katowicach przez Centralny Urząd Szkolenia Zawodowego. Po ukończeniu tego kursu, od września 1951 r. do października 1952 r., pracował jako kierownik internatu i nauczyciel w Zasadniczej Szkole Szkutniczej w Pucku (woj. gdańskie).

W listopadzie 1952 r. został powołany do odbycia zasadniczej służby wojskowej, trwającej do października 1954 r. Podczas jej odbywania ukończył Szkołę Podoficerską w jednostce wojskowej artylerii, uzyskując III stopień w zakresie radiotelegrafii (w specjalizacji służby łączności).

Po odbyciu służby wojskowej, od grudnia 1954 r. – kontynuując nakaz pracy – był kierownikiem internatu i nauczycielem w Zasadniczej Szkole Energetyczno-Elektrycznej w Margoninie (woj. poznańskie), od września 1955 r. – wychowawcą w internacie Zasadniczej Szkoły Zawodowej nr 1 w Poznaniu, od września 1957 r. – wychowawcą w internacie Technikum Chemicznego nr 1 w Poznaniu, natomiast od września 1960 r. do sierpnia 1961 r. – kierownikiem tego internatu. Wcześniej, w październiku 1955 r. podjął studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu Poznańskiego,

które ukończył w 1960 r. Promotorem jego pracy magisterskiej, pisanej z zakresu prawa postępowania cywilnego, był prof. Władysław Siedlecki. Od września 1960 r. odbywał aplikację sądową w Sądzie Wojewódzkim w Poznaniu, którą zakończył w listopadzie 1962 r. egzaminem sędziowskim.

Jako pracownik Katedry Prawa Karnego, potem Instytutu Prawa Karnego i ponownie Katedry Prawa Karnego był związany z Wydziałem Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu od 1961 r., najpierw na stanowisku asystenta, od stycznia 1963 r. – starszego asystenta, od 1 października 1967 r. – adiunkta, od września 1972 r. – docenta, od 1 maja 1982 r. – profesora nadzwyczajnego, a od 12 grudnia 1989 r. do przejścia na emeryturę z dniem 1 października 2002 r. – profesora zwyczajnego.

W dniu 4 lipca 1967 r. obronił rozprawę doktorską zatytułowaną *Podstawy faktyczne orzeczeń o warunkowych zwolnieniach w świetle badań praktyki i teorii*, której promotorem był prof. Tadeusz Cyprian. Na tej podstawie uzyskał stopień naukowy doktora nauk prawnych. Stopień naukowy doktora habilitowanego uzyskał po kolokwium habilitacyjnym odbytym w dniu 14 grudnia 1971 r., na podstawie rozprawy habilitacyjnej *Zasady orzekania w sprawach o warunkowe zwolnienie*. Uchwałą Rady Państwa z 8 kwietnia 1982 r. uzyskał tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego nauk prawnych, a postanowieniem Prezydenta RP z 12 grudnia 1989 r. – tytuł naukowy profesora zwyczajnego nauk prawnych.

Profesor dr hab. Aleksander Tobis pozostawił po sobie bogaty dorobek naukowy, zawarty w ponad 150 publikacjach. Był autorem 11 monografii i podręczników, 70 artykułów, 21 glos i recenzji oraz ponad 40 innych publikacji. Przedmiotem Jego aktywności naukowo-badawczej była problematyka mieszcząca się w różnych dziedzinach szeroko pojętego prawa karnego: prawa karnego materialnego, penologii, prawa karnego wykonawczego, zwłaszcza penitencjarnego, polityki kryminalnej, kryminologii. Na czoło wysuwają się opracowania poświęcone warunkowemu przedterminowemu zwolnieniu od odbycia reszty kary pozbawienia wolności oraz przestępczości przeciwko rodzinie. Doniosłe znaczenie miały także Jego liczne opracowania publicystyczne, poświęcone takim problemom, jak zasady odpowiedzialności karnej, spory o politykę karania, ochrona czci w życiu publicznym, regulacje prawnokarne ustawy o kinematografii, kryminalizacja w dziedzinie działalności gospodarczej. W publikacyjnym dorobku dydaktycznym na szczególnie podkreślenie zasługuje udział Profesora Tobisa w dwóch wydaniach skryptu do nauki prawa karnego materialnego, opublikowanych pod redakcją Tadeusza Cypriana, oraz samodzielne autorstwo skryptu z zakresu prawa penitencjarnego i polityki penitencjarnej.

Aktywność dydaktyczna prof. dr. hab. Aleksandra Tobisa obejmowała prowadzenie wykładów, ćwiczeń i seminariów z zakresu prawa karnego materialnego, penitencjarnego i postępowania karnego. Pod Jego kierunkiem przygotowanych zostało ponad 700 prac dyplomowych. Na tej podstawie wiele pokoleń absolwentów Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu uzyskało tytuł zawodowy magistra prawa. Miał także swój bardzo znaczący udział w kształceniu kadry naukowej: był promotorem trzech rozpraw doktorskich, opiekunem naukowym osób, które uzyskały stopień naukowy doktora habilitowanego nauk prawnych (śp. prof. UAM dr. hab. Bogusława Janiszewskiego, a także i prof. UAM dr. hab. Łukasza Pohla), recenzentem w wielu przewodach doktorskich, habilitacyjnych oraz w postępowaniach o nadanie tytułu profesora, w których – w czterech wypadkach – do funkcji tej był powoływany przez Centralną Komisję ds. Stopni i Tytułu Naukowego.

W czasie swej pracy na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu Profesor Tobis pełnił na Wydziale Prawa i Administracji lub Uczelni wiele funkcji. Między innymi od września 1972 r. do sierpnia 1981 r. był kierownikiem Zakładu Prawa i Polityki Penitencjarnej, a od 1 września 1981 r. do 31 sierpnia 1984 r. oraz od 1 października 1998 r. do 30 września 2002 r. – kierownikiem Katedry Prawa Karnego. Od września 1972 r. do 31 sierpnia 1975 r. był kierownikiem Zawodowego Studium Administracji dla Pracujących. W latach 1972-1975 był członkiem Uczelnianej Komisji Dyscyplinarnej dla Nauczycieli Akademickich, a w latach 1982-1985 – Rzecznikiem Dyscyplinarnym ds. Studenckich. Od 1989 r. był członkiem Komitetu Redakcyjnego czasopisma „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”. W latach 1977-1980 był kierownikiem Ośrodka Naukowo-Kulturalnego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Koninie. Wielokrotnie był opiekunem grup i roczników studenckich, zarówno na studiach stacjonarnych, jak i niestacjonarnych, a także kierownikiem praktyk studenckich.

Pełnił również wiele funkcji poza Uniwersytetem. Między innymi w latach 1971-1975 był członkiem Rady ds. Penitencjarnych i Nietletnich przy Prezesie Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu, w latach 1973-1975 – członkiem Komisji Prawa Karnego przy Zarządzie Głównym Zrzeszenia

Prawników Polskich, w latach 1975-1977 – członkiem Kolegium ds. Wykroczeń przy Prezydencie miasta Poznania, w latach 1976-1978 – członkiem Rady Naukowej przy Urzędzie Wojewódzkim w Koninie, w latach 1977-1987 – członkiem Rady Naukowej przy Centralnym Zarządzie Zakładów Karnych w Warszawie, w latach 1985-1987 – członkiem Społecznej Rady Penitencjarnej przy Zakładzie Karnym we Wronkach, w latach 1987-1990 uczestniczył w pracach kodyfikacyjnych w charakterze członka Komisji ds. Reformy Prawa Karnego przy Ministrze Sprawiedliwości.

Profesor dr hab. Aleksander Tobis był od 1972 r. członkiem Międzynarodowego Stowarzyszenia Prawa Karnego (AIDP), a od 1980 r. – Towarzystwa Naukowego Prawa Karnego. Uczestniczył w kongresach Międzynarodowego Stowarzyszenia Prawa Karnego: w 1974 r. w Budapeszcie, w 1979 r. w Hamburgu oraz w 1989 r. w Wiedniu. Przebywał na kilkumiesięcznych zagranicznych stażach naukowych: w latach 1983, 1986 i 1990 w Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht we Fryburgu Bryzgowijskim, a w 1993 r. – w Kriminalwissenschaftliches Institut Uniwersytetu w Kolonii.

Profesor dr hab. Aleksander Tobis uzyskał wiele odznaczeń, wśród nich także odznaczenia państwowe: Złoty Krzyż Zasługi oraz Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski.

Wszystkich członków społeczności Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu śmierć prof. dr. hab. Aleksandra Tobisa pogryzła w głębokim smutku i żalu. Ponad pięćdziesiąt lat obecności Profesora w naszym gronie sprawia, że trudno pogodzić się z myślą o Jego odejściu. W trwałej i serdecznej pamięci zachowamy Go jako człowieka szlachetnego, solidnego i obowiązkowego, bardzo oddanego Uniwersytetowi i Wydziałowi, zawsze pogodnego i darzącego wszystkich życzliwością, odwzajemnianą Mu zasłużonymi oraz najserdeczniejszymi myślami i uczuciami.

Andrzej J. Szwarc

Copyright of Journal of Law, Economics and Sociology is the property of Faculty of Law and Administration of Adam Mickiewicz University in Poznan and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.

Właścicielem praw autorskich do „Ruchu Prawniczego, Ekonomicznego i Socjologicznego” jest Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Zawartość czasopisma nie może być kopiowana, przesyłana do innych stron internetowych bądź zamieszczana na blogach bez pisemnej zgody wydawcy. Niemniej artykuły można drukować, kopiować lub przysyłać w formie elektronicznej na własny użytek.